

TALCOTT PARSONS: AUTONOMIE ȘI INTERPENETRARE ÎNTRE SISTEMUL SOCIAL ȘI SISTEMUL PERSONALITĂȚII

lector ELISABETA STĂNCIULESCU

Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

Dublul principiu durkheimian al disocierii și identității între faptul social și faptul individual este reluat de T. Parsons în formularea și rezolvarea *paradoxului socialului*: compusă din indivizi autonomi, societatea este, totuși, mai mult decât un agregat, o sumă a acestora (cf. Bourricaud, 1977: 192).

I. MOTIVAȚIA ȘI ORIENTAREA ACȚIUNII. RAȚIONALITATE INTRINSECĂ ȘI RAȚIONALITATE SIMBOLICĂ

În bună tradiție weberiană, Parsons consideră că punctul de referință al oricărei analize sociologice este individul în calitate de *actor* al acțiunii¹, sistemul de dispoziții-necesități, care, în calitate de elemente constitutive ale personalității, motivează și orientează acțiunea, și că unitatea elementară de analiză este interacțiunea simbolică *ego-alter* (individual sau colectiv). Adecvarea reciprocă a comportamentelor este posibilă numai dacă fiecare dintre parteneri este simultan *actor* (cu scopurile, aspirațiile, nevoile etc. sale) și *obiect* în funcție de care este orientată atât acțiunea celuilalt, cât și propria acțiune (Parsons, 1966, cf. antologiei van Metter, 1992: 529).

Motivat pentru acțiune, conform axiomei firii umane, în termenii evitării frustrării și optimizării gratificației (cf. Dumitrescu-Codreanu, 1973: 67), *ego* încearcă să-și satisfacă nevoile, interesele etc. și să provoace în același timp o reacție pozitivă a lui *alter*. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat, interacțiunea *ego-alter* trebuie să se conformeze *ordinii normative* care reglează viața *colectivității*, ordine legitimată printr-un ansamblu de *valori împărtășite* de membrii acesteia și concretizată în *sisteme de roluri complementare*. Orice sistem social orientează acțiunea membrilor săi propunându-le, prin chiar structura și modul

¹ „Acțiunea este constituită din structuri și procese prin care ființele umane emit intenții semnificative și, cu mai mult sau mai puțin succes, le materializează în situații concrete. Expresia semnificativă implică un nivel simbolic sau cultural de reprezentare și de referință. Intențiile și impactul lor concret luate împreună implică tendința sistemului acțiunii — individual sau colectiv — de a modifica relația sa cu mediul în direcția dorită. Preferăm termenul «acțiune» celui de comportament deoarece suntem interesați nu de manifestările fizice ale comportamentelor, ci de modelele lor, de tipurile de produse semnificative (fizice, culturale sau de altă natură), de la simplele unelte la operele de artă, și de mecanismele și procesele care controlează o astfel de organizare” [Parsons 1966, cf. antologiei van Metter, 1992: 527].

său de funcționare, modele de acțiune (*pattern variables*). Exprimând exigența stabilității, acestea sunt variabile care definesc un sistem social oarecare (familie, școală, întreprindere etc.) conferindu-i o identitate particulară și deosebindu-l de alte sisteme. *The pattern variables* descriu acțiunea în termenii unei situații dilematice în care se află actorul care, pentru a acționa, este obligat să evalueze și să definească: a. obiectul (*alter*) în funcție de care urmează a-și orienta acțiunea; b. natura relației actor-obiect (*ego-alter*)². Ele reprezintă pârgھیile prin care sistemul îi orientează constant pe membrii săi către o alternativă sau către cealaltă, permițând rezolvarea dilemei.

La nivelul personalității, *the pattern variables* se proiectează într-o organizare stabilă a componentelor, într-o «programare» pentru opțiuni valorice. O atare organizare a personalității este rezultatul construirii acesteia în procesul *internalizării* unor obiecte sociale semnificative³.

Dispozițiile-necesități care motivează și orientează acțiunea sunt rezultatul procesului de internalizare⁴. Acțiunea unui actor va fi, așadar, supusă unei duble

² În consecință, orice sistem social se caracterizează prin prezența a două clase de variabile structurale (*pattern variables*):

a. *variabile structurale ale modalității obiectului* — modele care permit evaluarea obiectului, indicând dacă acesta trebuie evaluat: 1. în conformitate cu criteriile specifice unei relații determinate și care variază în funcție de caracteristicile personale sau, dimpotrivă, în conformitate cu norme generale și impersonale (dilema *particularism-universalism*); 2. în funcție de calitatea pe care i-o conferă apartenența la un grup sau altul — cine este? — sau în funcție de performanțele probate în cursul acțiunii — ce face? — (dilema *calitate-performanță*);

b. *variabile structurale ale orientării spre obiect* — modele ce permit definirea relației actor-obiect: 1. ca relație ce implică în mod necesar o dimensiune afectivă sau ca relație ce exclude în principiu această dimensiune (dilema *afectivitate-neutralitate*); 2. ca relație ce angajează total sau numai parțial personalitatea partenerilor și sistemul integrator (dilema *difuziune-specificitate*); 3. ca relație orientată către actorul însuși sau către colectivitatea integratoare (dilema *orientare către sine — orientare către colectivitate*).

³ Un obiect social semnificativ este un actor (*alter*) care exercită un rol în raport cu *ego*.

⁴ „Aderarea la valorile comune înseamnă, din punct de vedere motivațional, că agenții au «sentimente» comune favorabile tipurilor de valoare, ceea ce denotă că o conformare la așteptările relevante este considerată un «lucru bun», relativ independent de orice «avantaj» instrumental specific acestei conformări, cum ar fi, de exemplu, evitarea sancțiunilor negative. Mai mult, această aderare la valorile comune, în măsura în care satisface necesitățile imediate de încurajare ale agentului are întotdeauna un aspect «moral» prin aceea că într-o anumită măsură, această conformare definește «responsabilitățile» agentului în sisteme sociale mai largi de acțiune socială din care el face parte. Este evident că principalul focar al acestor responsabilități este colectivitatea care este constituită pe baza unei orientări de valoare comune.

În sfârșit, apare suficient de clar că «sentimentele» care susțin aceste valori comune nu constituie în mod obișnuit, prin structura lor specifică, manifestarea unor tendințe organice constitutive. Ele sunt, în general, învățate sau dobândite. În plus, rolul pe care îl dețin în orientarea acțiunii nu este, în primul rând, un rol de obiective culturale care sunt cunoscute și în funcție de care individul își adaptează conștient comportamentul; modelele culturale sunt internalizate; ele devin parte integrantă a structurii de personalitate a agentului. Aceste sentimente sau «atitudini de valoare», cum ar putea fi numite, sunt autentice dispoziții-necesități ale personalității. Doar în virtutea interiorizării valorilor instituționalizate are loc o autentică integrare motivațională a comportamentului în structura socială, iar straturile «mai profunde» ale motivării sunt atrase în procesul de realizare a așteptărilor de rol. Numai când această condiție este pe deplin satisfăcută, putem spune că un sistem social este superior integrat și că interesele colectivității tind să coincidă cu interesele private ale membrilor săi” [Parsons, 1951: 41–42].

constrângeri: o constrângere exterioară, concretizată în așteptările de rol pe care *alter* le formulează și în răspunsurile prin care el gratifică sau sancționează acțiunea lui *ego*, și o constrângere interioară, manifestată în forma dispozițiilor-necesități rezultate din interiorizarea modelului cultural. Produs al experimentării unor sisteme integratoare care oferă modele de acțiune stabile, internalizarea acestora este condiționată de un grad oarecare de instituționalizare a normei. Reciproca este și ea valabilă: stabilitatea unui sistem al interacțiunii este posibilă numai dacă personalitatea prezintă o organizare stabilă a componentelor, deci numai dacă a avut loc procesul de internalizare. Internalizarea și instituționalizarea sunt inseparabile⁵.

Acțiunea individuală răspunde unei duble raționalități: o *raționalitate intrinsecă*, venind din subiectul care încearcă satisfacerea propriilor dispoziții-necesități, urmărește scopuri corespunzătoare acestora și alege mijloacele cele mai eficiente pentru atingerea lor, și o *raționalitate simbolică*, ce vine din sistemul obiect și se insinuează în comportamentul subiectului prin multiple și diferite canale simbolice, între care limbajul deține un loc privilegiat (Parsons, 1951).

2. INTERNALIZAREA SISTEMELOR OBIECT. INTERPENETRAREA ÎNTRE SISTEMUL SOCIAL ȘI SISTEMUL PERSONALITĂȚII

Ipoteza construcției personalității prin interiorizarea constrângerilor exterioare nu constituie o noutate. Sociologul american continuă o tradiție sociologică ale cărei principale repere sunt teoria creării ființei sociale (Durkheim), teoria formării Eului (*Ich*) și Supraeului (*Überich*) (Freud), teoria construcției Sinelui (*Self*) în interacțiunea simbolică *ego-alter* semnificativ și/sau generalizat (Mead). Originalitatea concepției lui Parsons constă, după aprecierea autorului însuși, în faptul că se afirmă internalizarea obiectelor sociale ca sisteme, procesul interiorizării identificându-se cu cel al participării individului la sisteme particulare ale interacțiunii, articulate într-un continuu (Parsons, 1955: 55–56). Procesul prin care un obiect internalizat se stabilizează în structura personalității presupune corelarea sistematică a două aspecte: aspectul de personalitate (intern) și aspectul interacțiunii sociale. *Ego* internalizează nu valori și roluri izolate, ci sisteme de roluri complementare, modele de interacțiune.

⁵ „Structura acestei constrângeri este [...] dublă. Mai întâi, prin internalizarea normei, supunerea pe care aceasta o reclamă dobândește pentru «eu» o semnificație personală expresivă sau/și instrumentală. Apoi, structurarea reacțiilor celuilalt față de acțiunea individului este, sub aspectul sancțiunilor, dependentă de conformarea la norme. În consecință, conformitatea ca mod direct de împlinire a propriilor dispoziții-necesități tinde să coincidă cu conformitatea în calitate de condiție ce permite provocarea unei reacții favorabile din partea celorlalți și evitarea reacțiilor defavorabile. În cazul acțiunilor unui număr important de agenți, în măsura în care conformarea la o normă satisface ambele criterii, adică în măsura în care, din punctul de vedere al oricărui agent din sistem, ea este atât un mod de împlinire a propriilor dispoziții-necesități, cât și o condiție de «optimizare» a reacțiilor altor agenți semnificativi, vom spune despre această normă că este «instituționalizată»” [Parsons, 1951: 38].

Construcția parsonsoniană se prezintă ca o teorie a sistemelor ierarhizate, organizată în jurul conceptului de sistem al acțiunii. Societatea este un întreg constituit dintr-o pluralitate de sub-sisteme calitativ diferite și organizate ierarhic: normele și colectivitatea, ca elemente constitutive esențiale, valorile și rolurile, ca elemente ce asigură legătura între sistemul social, pe de o parte, și sistemul cultural, respectiv sistemul personalității, pe de altă parte (Parsons, 1966, cf. antologiei van Metter, 1992: 534). Rezultat al internalizării acestor sub-sisteme, componentele esențiale ale aspectului dobândit al personalității sunt *aceleași* cu cele ale sistemului interacțiunii sociale cu care persoanele interpenetrează. Ele sunt «obiecte» organizate și modelate cultural în termenii semnificațiilor simbolice și motivează acțiunea. Personalitatea se prezintă, în consecință, ca o pluralitate de sisteme și sub-sisteme dispoziții-necesități (Parsons, 1955: 107–108). Privite din perspectiva structurii lor în adâncime, societatea și personalitatea sunt mai mult decât interdependente. Termenul *interpenetrare* exprimă mai adecvat raportul lor: ambele sunt sisteme reale ale acțiunii *organizate în jurul aceluiași valori* instituționalizate-internalizate (Parsons, 1955: 357–358).

Inspirându-se din psihanaliza lui Freud și psihologia genetică a lui Piaget, Parsons susține ipoteza construcției progresive, stadiale a personalității ca rezultat al experimentării-internalizării unor sisteme sociale integratoare din ce în ce mai complexe. Raportul dintre dezvoltarea personalității și complexificarea structurilor sociale integratoare este rezumată în două «teoreme»:

1. Structura primară a personalității umane, înțeleasă ca sistem al acțiunii, este organizată pe baza internalizării unor *sisteme* de obiecte sociale, fiind produsul unităților de rol (*role-units*) ce caracterizează seriile succesive de sisteme sociale în care este integrat individul în cursul vieții. În consecință, structura personalității este, într-un anumit sens, o «*image în oglindă*» (*mirror image*) a structurii sociale care a fost experimentată.

2. Această structură a personalității se dezvoltă printr-un proces de diferențiere progresivă a unor sisteme-obiect interiorizate foarte simple — pare legitim să se postuleze existența unui singur sistem-obiect inițial — în sisteme mai complexe, și nu printr-un proces de modificare a bazei genetice. Principiul acestei diferențieri este fiziunea binară (Parsons, 1955: 54).

Consecința directă a acestor «teoreme» este ipoteza socializării progresive, stadiale a individului, formulată deja în teoria piagetiană a paralelismului psihosociologic (Piaget, 1964 și 1965): în măsura în care sistemul personalității se diferențiază și înregistrează o creștere a complexității prin internalizarea unor sisteme tot mai complexe și diferențiate, individul devine tot mai competent să intre în relația socială⁶ în sistemele respective. La sfârșitul procesului de internalizare a structurilor sociale în structuri ale personalității, el devine membru deplin al sistemelor în cauză. Socializarea este rezultat al interacțiunii subiectu-

⁶ Parsons pare să fi reținut accepțiunea termenului simmelian *Vergesellschaftung* tradus de Giddings în limba engleză prin *socialization* [cf. Boudon și Bourricaud, 1982].

lui (*ego*) cu diferiți *agenți ai socializării*. Un agent al socializării este un *alter* individual sau colectiv care joacă un rol complementar celui pe care *ego* îl exercită în sistemul respectiv. O precizare se impune: atunci când o persoană este complet socializată, rolul său ne arată mai degrabă *ce este* actorul, identitatea sa, decât rolul înțeles ca ceva exterior pe care actorul îl poate „poseda” sau „juca”.

3. AUTONOMIE, CONTROL ȘI CONDIȚIONARE ÎN RELAȚIILE SOCIETATE-INDIVID

Atât societatea, cât și personalitatea pot fi analizate nu numai ca sisteme ce posedă o structură în adâncime, ci și ca sub-sisteme constitutive ale **sistemului general al acțiunii**⁷. Societatea este un tip particular de sistem social (al acțiunii) pentru care personalitatea, ca sistem al acțiunii, constituie o parte a mediului (*environment*) său. Cu toate că orice sistem social există numai în măsura în care reușește să satisfacă imperativul funcțional al adaptării la mediu, societatea reprezintă tipul de sistem care atinge *cel mai înalt grad de autonomie* în raport cu mediul său. Autonomia rămâne, totuși, relativă: conform unui principiu cibernetic aplicat organizării ierarhice a componentelor sistemului general al acțiunii (sistemul organismului ca suport al acțiunii, sistemul personalității, sistemul social și sistemul cultural), societatea, ca sub-sistem mai bogat în informație, *controlează* sistemul personalității; în schimb, ca sub-sistem mai bogat în energie, aceasta din urmă exercită o presiune *în sens condiționat* asupra societății (Parsons, 1966, cf. antologie van Metter, 1992: 531).

Autonomia unei societăți depinde, evident, de modul în care ea reușește să controleze relațiile cu fiecare din componentele mediului, dar mai ales de gradul propriei integrări interne. Integrarea este principala exigență funcțională a societății și se referă la raporturile dintre indivizi, colectivitățile particulare și colectivitatea societală, raporturi definite în esență, în termenii loialității și poziției ocupate, prin două dimensiuni: 1. concilierea loialității individului față de grupuri particulare (familie, grup profesional etc.) cu loialitatea față de comunitatea societală în vederea realizării consensului; 2. concilierea dorinței individului de a ocupa poziții superioare în ierarhiile sociale cu nevoia sistemului de a-și conserva structura. Ambele aspecte ale raportului implică necesitatea legitimării structurii sociale și a angajării valorice a indivizilor, astfel încât *funcția de integrare* se întrepătrunde cu o *funcție de menținere a modelelor culturale*, care presupune «materializarea» acestora în norme mai mult sau mai puțin instituționalizate, și cu o *funcție de realizare a scopurilor colective*, dependentă de transformarea, prin internalizare, a valorilor în dispoziții-necesități ale personalității.

⁷ Parsons sintetizează structura și funcțiile sistemului general al acțiunii (SGA) în tabloul următor [Parsons, 1966, cf. antologie van Metter, 1992: 544].

I Funcții în sistemul general al acțiunii	II	III <i>Environments</i> ale sistemului social interiorul SGA	IV <i>Environments</i> ale sistemului acțiunii	V Relații cibernetice
Mențiunea modelelor	.....	Sistem cultural...	«Realitatea ultimă»	Maximum de informație (control)
Integrare	Sistem social			↑
Realizarea scopului	.....	Sistem al personalității		Ierarhie a factorilor de condiționare
Adaptare	.....	Organism-suport al comportamentului	Mediul fizio- organic	↓ Ierarhie a factorilor de control
				Maximum de energie (condiționare)

Ipoteza instituționalizării-internalizării explică *autonomia* sistemului social în raport cu individul și *controlul* exercitat de cel dintâi asupra acestuia din urmă.

4. SOLUȚIA PARADOXULUI SOCIALULUI: INDIVIDUALISMUL INSTITUȚIONAL

Aceeași ipoteză a instituționalizării-internalizării permite inferarea simultană a unui principiu al disocierii și identității societate-individ. Cu alte cuvinte, ea permite rezolvarea paradoxului socialului prin asertarea unui individualism instituțional: „*O formulă generală pentru alegerile individuale prin intermediul adeziunii la o valoare comună a colectivității societale este cea a individualismului instituțional*” (Parsons și Platt, 1974: 189).

Definind acțiunea socială ca actualizare continuă a normelor și valorilor instituționalizate în rolurile interiorizate de indivizi, Parsons elaborează o teorie a *suprasocializării* (Wrong, 1961) și sfârșește prin a postula existența unui *homo sociologicus-burete* (Padioleau, 1986), pe cât de indispensabil unei societăți înalte integrate, pe atât de utopic. Ca și Durkheim, el pornește de la un principiu al disocierii între individ și societate pentru a afirma în final nu conjuncția și reciprocitatea, ci o identitate asimetrică: actorul este sistemul însuși⁸.

⁸ Formula *l'acteur est le système* propusă de Fr. Dubet [1994] în opoziție cu cea a lui Crozier și Friedberg [1977] — *l'acteur et le système* — exprimă foarte bine această identitate asimetrică.

Din punctul de vedere al epistemologiei sociologice, ipoteza instituționalizării-internalizării oferă cheia construcției obiectului: „*Această integrare a unui ansamblu de modele de valori comune în structura interiorizată a dispozițiilor-necesități constitutive personalităților reprezintă fenomenul fundamental al dinamicii sistemelor sociale. Faptul că stabilitatea oricărui sistem social, cu excepția celui mai evanescent proces de interacțiune, depinde de gradul acestei integrări constituie teorema fundamentală a dinamicii sociale. Acesta este punctul de referință al oricărei analize ce pretinde a fi o dinamică a fenomenelor sociale*” (Parsons, 1951: 42).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- BOUDON, R. și BOURRICAUD, F., 1982, *Dictionnaire critique de la sociologie*, Paris, PUF.
- BOURRICAUD, F., 1977, *L'individualisme institutionnel. Essai sur la sociologie de T. Parsons*, Paris, PUF.
- CROZIER, M. și FRIEDBERG, E., 1977, *L'acteur et le système*, Paris, Editions du Seuil.
- DUBET, Fr., 1994, *Sociologie de l'expérience*, Paris, Editions du Seuil.
- DUMITRESCU-CODREANU, L., 1973, *Sistemul sociologic al lui T. Parsons*, București, Edit. Științifică.
- PADIOLEAU, J. G., 1986, *L'ordre social*, Paris, l'Harmattan.
- PARSONS, T., 1951, *The Social System*, Glencoe, Illinois, The Free Press.
- PARSONS, T., BALES, R. F. ș.a., 1955, *Family, Socialization and Interaction Process*, Glencoe, Illinois, The Free Press.
- PARSONS, T., 1966, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*, reprodus parțial în K. M. van Metter (sous la dir.), *La sociologie*, Paris, Larousse, coll. Textes essentiels, 1992: 525-545.
- PARSONS, T., PLATT, G. M., 1974, *The American University*, Cambridge, Harvard University Press.
- PIAGET, J., 1964, *Six études de psychologie*, Gonthier, coll. Mediation.
- PIAGET, J., 1965, *Études sociologiques*, Paris, Genève, Droz.
- UNGUREANU, I., COSTEA, Șt., 1985, *Introducere în sociologia contemporană*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică.
- WRONG, D., 1961, *The Oversocialised Conception of Man in Modern Sociology*, apud C. Dubar, *La Socialisation. Construction des identités sociales et professionnelles*, Paris, Armand Collin, 1991: 55-56.